

пахуча рослина, а на стимул *ЦВЕТОК* – то, что украшает мир. На стимул *ПАРАСОЛЬКА* виникла реакція – коли йде дощ, а *ЗОНТИК* – когда очень светит солнце.

У частини дітей реакцією на почуте слово було утворення множини. Наприклад, стимул *ГОЛОВА*, а реакція – голови.

Цікавою була реакція на стимул *ПАНЧОХА*. Було кілька варіантів. Серед найчастотніших – те, що люди носять на ногах. Але у 10% дітей реакція на почутий звуковий комплекс була наступною – пані, чіхательний, панночка. На основі цього можна зробити припущення, що дитина, можливо, не знала раніше цього слова, але почутий звуковий комплекс викликав певні асоціації з відомим словом подібного звучання.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, ми дійшли логічного висновку: вчитель має розуміти, що засвоєння рідної мови, а відтак й інших шкільних дисциплін залежить від того, наскільки дитина розуміє почуте, усвідомлює значення кожного слова в потоці мовлення.

Дослідження лексичного компонента мовної компетенції дитини молодшого шкільного віку дозволяє констатувати той факт, що дитина не розуміє значення більшості слів або розуміє їх по-своєму, на основі певних асоціацій. Тому вчитель має обов'язково враховувати цей факт у процесі організації навчання, сприяти розвитку лексики дитини не тільки в кількісному, а й у якісному аспектах. Лише у цьому випадку можна говорити про якісне навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лексический компонент языковой компетенции // Лексикон младшего школьника. – Пермь, 2000. – 212 с.
2. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах /Колектив авторів за редакцією Пентилюк М.І.: М.І.Пентилюк, С.О.Караман, О.В.Караман, О.М.Горюшкіна, З.П.Бакум, М.М.Барахтян, І.В.Гайдаєнко, А.Г.Галетова, Т.В.Коршун, А.В.Нікітіна, Т.Г.Окуневич, О.М.Решетило ва. – К.: Ленвіт, 2004. – 400 с.

УДК 37.025

Кострубіна О.В.

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ У НАВЧАННІ АУДІЮВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ)

У статті розглядаються особливості художнього тексту як феномену національної культури; культурний компонент одиниць трьох рівнів (лексичного, фразеологічного, афористичного); специфіка сприйняття і розуміння повідомлення з позиції когнітивістики.

The peculiarities of the fiction text as phenomenon of the national culture, the cultural component of three degrees units (lexical, phrasiological, aphorismatical), the specific of the message's perception and understanding from the position of the cognitivistics are observed in the article.

Спілкування людей завжди відбувається в рамках певної культури з використанням конкретної етнічної мови, неповторних мовних картин світу, а також законів спілкування, випрацьованих у межах цієї мови і культури. Потрапляючи в інше культурно-мовне оточення, людина практично потрапляє у світ інших цінностей і законів спілкування. Це необхідно враховувати всім, хто спілкується з носіями інших культур і мов.

У сучасному динамічному світі контакти представників різних лінгвокультурних спільнот стали звичайним явищем. Незнання або неадекватне відтворення норм мовленнєвої та не мовленнєвої поведінки створює труднощі в спілкуванні і може привести до різних комунікативних дефіцитів. Усвідомлення важливості культурно-історичних факторів у процесі спілкування обумовило активне вивчення в 80-х роках ХХ с. проблематики

міжкультурної комунікації. Під міжкультурною комунікацією розуміють спілкування носіїв різних культур, які володіють різними мовами.

Метафорою “носій національної культури” зазвичай описують свідомість людини, що сформувалася у процесі оволодіння певною національною культурою. Наприклад, носій англійської мови має свідомість, що сформувалася на основі образів та уявлень, притаманних англійській культурі.

Національно-культурні фактори мають істотний вплив як на елементи мовного коду, так і на власне процес спілкування. Елементи та категорії мовного коду кожної ідеоетнічної мови формують неповторні мовні картини світу, які відрізняються від концептуальних (наукових) картин світу.

У статті ми плануємо розглянути особливості художнього тексту як феномена національної культури; культурний компонент одиниць трьох мовних рівнів (лексичного, фразеологічного, афористичного); специфіку сприйняття та розуміння повідомлення з погляду когнітивістики.

У мовному навчальному процесі пізнання країни в першу чергу забезпечується змістом навчальних текстів, тому правильний відбір текстових матеріалів для аудіювання надзвичайно важливий. Саме в тексті мова виступає як найважливіший засіб людського спілкування, тобто у своїй комунікативній функції. У навчальному процесі використовуються тексти різних стилів та жанрів – довідкові, нарисові, художні. Культурологічна інформація може бути повідомлена і в довідково-оглядовому тексті, і в нарисі, і в художньому творі, але кожного разу специфіка жанру впливає на її подання та сприйняття.

Сучасна методика викладання російської мови як іноземної визнає значну роль художньої літератури в мовному навчальному процесі. Багато дослідників підкреслюють першорядне значення художньої літератури у навчанні іноземних мов (Слесарева І.П., Зіновієва М.Д., Журавльова Л.С.).

У процесі навчання студентів аудіювання художніх текстів вирішується ряд конкретних завдань. Одним із них є формування навичок сприйняття та уміння інтерпретувати текст.

“Искусство вообще и художественная литература в частности есть особая форма познания и передачи добытого знания о мире, где за описываемыми единичными явлениями стоят сущности” [2:89]. Будь-який художній твір – результат образного пізнання та відображення реальної дійсності художником.

Основним засобом вираження змісту художнього твору є художній образ. Матеріалом створення художніх образів у літературних творах будь-якого народу є мова, що існує в єдності її змісту, форми та функції.

Особлива риса художніх текстів – наявність у них не тільки семантичної, але й художньої та естетичної інформації. Такий текст естетично впливає на реципієнта за допомогою спеціально організованої образної мови.

Л.В. Щерба писав: “...язык теснейшим образом связан с мышлением, отражая систему понятий данного человеческого коллектива. Поэтому, изучая язык того или другого народа, мы изучаем исторически сложившуюся у него систему понятий, сквозь которую он воспринимает действительность” [4:33]. При вивченні іноземної мови ми засвоюємо не тільки нову звукову форму, але й нову систему понять, що лежить в їх основі. Стосовно художніх текстів спостереження Л.В. Щерби означають, що однотипні художні образи в різних літературах визначаються не тільки тим, що вони спираються на своєрідні, несхожі один на одного, мовні системи різних мов. Причиною є специфіка естетичної природи художнього образу в різних літературах. Таке важливе явище впливає із історико-культурних та емоційно-психологічних особливостей різних націй, що визначають їх національні риси, характери, смаки.

Як один із найважливіших засобів спілкування, мова водночас є й безпосередньою дійсністю думки, тобто поряд з комунікативною, вона володіє ще й кумулятивною функцією,

функцією нагромадження колективного досвіду та передачі його від покоління до покоління. Тому відомості, спрямовані на культуру, виражаються не тільки в мовленні, в тексті, але й у формах мови, в мовних одиницях.

Одиниці трьох мовних рівнів – лексичного, фразеологічного та афористичного – мають культурний компонент у плані змісту, і його семантизація досить істотна.

На рівні лексики важливо враховувати, що план змісту слова не вичерпується лексичним поняттям, і семантика слова, як правило, значно ширше так званого лінгвістичного значення. Слово-знак виражає, звичайно, щось, крім самого себе, та несе на собі відбиток життя суспільства, національно-культурної та мовної спільності людей. Таким чином, розуміння слова майже завжди виходить за межі його структурного, реляційного та дериваційного значення.

Іноземці володіють семантикою слова лише приблизно, вербально. Багато слів, які зазвичай семантизуються за допомогою перекладу та вважаються найпростішими (*школа, врач, урок, каникулы* тощо), тим самим помилково ототожнюються зі словами та явищами рідної для учня культури.

Важливо зазначити, що культурологічна цінність навчального тексту зростає, якщо деякі ключові слова цього тексту будуть семантизовані не шляхом звичайного перекладу, а шляхом коментарю. У процесі коментування семантизується елемент змісту слова, що нерідко випадає з поля зору семасіологів, – лексичне тло. Лексичне тло – це сукупність відомостей про явища, знайомі всім носіям мови та відповідальні за вживання слова в мовленні. До принципів коментування лексичного тла відносять, з одного боку, предметність (виклад відомостей про предмет або явище), з іншого боку, показ виразності культури в мові (через спеціальне виділення, підкреслення номінативних слів і сполучень та синтаксичних зв'язків слова); далі історизм (показ змін як денотата, так і семантики слова); нарешті, виховна спрямованість.

Культурний компонент властивий одиницям ще одного рівня – фразеологізмам. Наприклад, щоб виразити зміст *“делать лишнее, добавлять к избытию”*, росіянин скаже *“ездить в Тулу со своим самоваром”*, а англієць – *“возить уголь в Ньюкасл”*. Зміст фразеологізму не вичерпується його смислом, тому що його складові не випадкові та відображають специфіку відповідних національних культур.

Щоб учні опанували навичками аудіювання фразеологізму, навичками сприйняття його у процесі мовлення, необхідно навчити їх співвідносити з одним значенням двокомпонентну, роздільно оформлену одиницю мови та відрізнити її від вільного сполучення; для того щоб вони вживали її в мовленні, треба сформулювати вміння автоматично відтворювати її як семантично й структурно цілу, стійку одиницю.

Нарешті, культурний компонент є характерним ще й для рівня афористики, в який входять прислів'я, приказки, крилаті слова, девізи, гасла, суспільні та загальнонаукові формули. Афористика безпосередньо пов'язана з духовним життям народу, тому її включення в навчальний процес та семантизація особливо корисні у виховному плані. Наприклад, *не имей сто рублей, а имей сто друзей; лучше меньше, да лучше; дело мастера боится* і т. ін.

Завдяки кумулятивній функції мовні засоби літературних творів відображають моменти історичного розвитку нації, несуть на собі інформацію про країну соціального, культурного, географічного, етнографічного характеру [2:47].

Як феномен національної культури, що володіє естетичною, когнітивною, комунікативною, етичною та іншими функціями, художній текст у навчальному процесі в іноземній аудиторії здатний:

- 1) формувати та розвивати пізнавальну активність учнів, збагачувати їх культурологічною інформацією;
- 2) стимулювати розумову діяльність та впливати на почуття, емоції, естетичний смак;
- 3) знайомити учнів з мовною нормою, підвищуючи, таким чином, мовну культуру;

4) формувати мовні навички та вміння.

Для того щоб художній текст приніс користь, повинно відбутися адекватне сприйняття його змісту. Адресат має вміти використовувати свої лінгвістичні, лінгвокраїнознавчі та культурологічні знання для одержання інформації про типові риси іншого народу з літературних джерел.

Відомо, що сприйняття взагалі – це складний розумовий процес прийому та переробки інформації. Реципієнт, сприймаючи повідомлення, проходить наступний шлях: фізичне сприйняття повідомлення (тексту) → розуміння прямого, “поверхневого” значення → співвіднесення з консітуацією, контекстом → розуміння “глибинного” значення → співвіднесення з фондом знань → інтелектуально-емоційне сприйняття повідомлення, усвідомлення його смислу, концепту, а також інтенцій адресанта.

Усвідомлення смислу повідомлень у мовленнєвому спілкуванні передбачає адекватне реагування в мовній або будь-якій іншій формі (синтез повідомлення або тексту, тлумачення тексту тощо).

Як зазначає Бацевич Ф.С., останнім часом особливо популярною стала когнітивістська точка зору на поняття “розуміння”. Розуміння – це інтерпретація, що відбувається в межах декількох модулів.

1. Використання мовного знання (адресат, сприймаючи повідомлення, опирається на своє знання мовного коду, його організації тощо).
2. Побудова та верифікація гіпотетичних інтерпретацій (розуміння повідомлення відбувається паралельно лінійному сприйняттю мовлення).
3. “Засвоєння” сказаного (на основі почутого вибудовується модельний світ адресата, створюється “поля напруги” між почутим і його інтерпретацією).
4. Реконструкція намірів адресанта (встановлення того, що мається на увазі, і розпізнавання стратегічного задуму автора твору).
5. Встановлення ступеня розбіжності між внутрішнім і модельним світами (вдумливий інтерпретатор завжди передбачає можливість такої розбіжності).
6. Встановлення зв'язків усередині модельного і внутрішнього світів (конструюється “поле напруги” у модельному і внутрішньому світах).
7. Зіставлення модельного світу з безпосереднім сприйняттям дійсності (зіставлення істинного стану речей з тим, що адресат “добув” з тексту адресанта).
8. Зіставлення з лінією поведінки (орієнтація на непрямі мовленнєві акти, рівень їх розуміння; орієнтація інтерпретатора в питаннях, які обговорюються, здатність запам'ятовувати смисл реплік, уміння й можливість ставити питання тощо).
9. Вибір “ключа” розуміння, який забезпечує цілісність результату, визначає взаємодію модулів протягом позначеного епізоду. В когнітивістиці це поняття називається “тональністю” [1:99].

При слуханні творів художньої літератури іноземними студентами сприйняття явищ культури російського народу ґрунтується на схемах, еталонах дійсності та засвоєній концептуальній системі, що вже зберігалися у свідомості. Забезпечення адекватного розуміння факторів російської культури в аудиторії іноземців у цьому смислі можна розглядати як творчу і соціально обумовлену діяльність, аналогічну побудові “моста” між дуже різними та віддаленими культурами.

При роботі над художніми текстами в іноземній аудиторії важливо, щоб викладач мав гарні знання про інокультурні цінності, які відображені у творі, показав високий рівень розуміння, особливо коли студенти є представниками різнотипних культур.

Пропонуємо фрагмент художнього твору і деякі види роботи з ним по розвитку навичок аудіювання.

Представьте себе человека полного, высокого, лет семидесяти, с лицом, напоминающем лицо Крылова, с ясным и умным взором под нависшей бровью, с важной осанкой, мерной речью, медлительной походкой: вот вам Овсяников. Носил он просторный синий сюртук с длинными рукавами, застегнутый доверху, шелковый лиловый платок на

шее, ярко вычищенные сапоги с кистями и вообще с виду походил на зажиточного купца. Руки у него были прекрасные, мягкие и белые, он часто в течение разговора брался за пуговицы своего сюртука. Овсяников своею важностью и неподвижностью, смышленностью и ленью, своим прямодушием и упорством напоминал мне русских бояр допетровских времен... Ферязь бы к нему пристала. Это был один из последних людей старого века. Все соседи его чрезвычайно уважали и почитали за честь знаться с ним. Его братья, однодворцы, только что не молились на него, шапки перед ним издали ломали, гордились им. Говоря вообще, у нас до сих пор однодворца трудно отличить от мужика: хозяйство у него едва ли не хуже мужицкого, телята не выходят из гречихи, лошади чуть живы, упряжь веревочная. Овсяников был исключением из общего правила, хоть и не слыл за богача. Жил он один со своей женой в уютном, опрятном домике, прислугу держал небольшую, одевал людей своих по-русски и называл работниками. Они же у него и землю пахали. Он и себя не выдавал за дворянина, не прикидывался помещиком, никогда, как говорится, “не забывался”, не по первому приглашению садился и при входе нового гостя непременно поднимался с места, но с таким достоинством, с такой величавой приветливостью, что гость невольно ему кланялся пониже.

(И. Тургенев).

Комментарии к тексту.

1. *Крылов И.А.* – известный русский баснописец.
2. *Купец* – уст. покупатель.
3. *Боярин* – в древней и средневековой Руси: крупный землевладелец, принадлежавший к высшему слою господствующего класса.
4. *Допетровский* – относящийся ко времени до царствования Петра I.
5. *Ферязь* – старинная русская широкая одежда с длинными рукавами без воротника.
6. *Сюртук* – мужская двубортная одежда в талию с длинными полами.

Послетекстовые задания.

1. Просмотрите опорные слова и словосочетания текста и составьте предложения с ними.
2. *Ясный взор, лет семидесяти, медлительная походка, сапоги с кистями, прямодушие, упорство, с достоинством.*
3. Подберите синонимы к следующим словам:
4. *Знаться, взор, мерная (речь), лиловый, слыть.*
5. *(ритмичная, общаться, фиолетовый, считаться, взгляд).*
6. Объясните значение следующей фразы: “ломать шапки перед кем-либо”.
7. Озаглавьте текст.
8. Обратите внимание на то, как автор описывает Овсяникова. Напишите сочинение “Внешность моего друга”.

На закінчення необхідно зазначити, що врахування когнітивної структури, що визначає стереотипи сприйняття, у методиці навчання іноземної мови приводить до одержання дійсного уявлення про свідомість іноземного студента та про ті психолінгвістичні процеси, які насправді відбуваються при звертанні його до твору іншомовної та інокультурної літератури.

У перспективі варто розглянути методику роботи з художнім текстом у навчанні аудіювання.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческие рекомендации составителям учебных пособий по русскому языку для иностранцев // Русский язык за рубежом. – 1977. – №2. – С.45-51.
3. Долинин К.А. Интерпретация текста. Французский язык. – М., 1985.
4. Щерба Л.В. Преподавание иностранных языков в средней школе. – М., 1947.